

ЛІТЕРАТУРА

1. Зосименко О. В. Особливості організації проектної діяльності студентів під час вивчення педагогічних дисциплін : метод. рек. для викл. та студ. пед. вищ. навч. закл. / О. В. Зосименко // Сумський держ. педагогічний ун-т імені А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2005. – 43 с.
2. Ильясов И. И. Проектирование курса обучения по учебной дисциплине : пособие для преподавателей / И. И. Ильясов, Н. А. Галатенко // Ин-т “Открытое о-во”. – М. : Логос, 1994. – 208 с.
3. Коваленко Е. Э. Методика профессионального обучения : учебник для инженеров-педагогов, преподавателей спецдисциплин системы профессионально-технического и высшего образования / Е. Э. Коваленко. – Х. : ЧП “Штрих”, 2003. – 480 с.
4. Масловская С. В. Проектирование стратегии развития профессиональной стратегии педагога в системе повышения квалификации / С. В. Масловская // Развитие непрерывного образования : матер. III Всерос. науч.-практ. конф. с международным участием, посвященной 5–летию Института дополнительного образования и повышения квалификации (Красноярск, 25–26 марта 2010 года) [ред. кол.; Е. Н. Белова (отв. ред.)]; Красноярский государственный педагогический университет имени В. П. Астафьева. – Красноярск, 2010. – 288 с.
5. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МІПК ПУЕТ / В. Ю. Стрельников, І. Г. Бритченко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 309 с. [1].
6. Тарапака Н. В. Психолого-педагогічне проектування як інноваційна технологія в дошкільних навчальних закладах / Н. В. Тарапака, Н. П. Гагаріна // Теоретичні питання освіти та виховання : зб. наук.праць. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 13. – С. 96–102.
7. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі I ступеня : підготовка та організація діяльності вчителя в системі внутрішньошкільної методичної роботи / А. Д. Цимбалару // Наукові записки Малої академії наук України : (зб. наук. праць). – К. : ТОВ “Праймдрук”. – 2013. – Вип. 2. – С. 103 – 110.

УДК 378.11:001.8

О. О. Лук'янчикова,
концертмейстер
(Бердянський державний
педагогічний університет)

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Постановка проблеми. У сучасній освіті відбувається осмислення багатьох постулатів, які тривалий час були основою навчально-виховного процесу. Дидактичний аспект управління аналізується з позицій теорії пізнання і теорії діяльності, а також в рамках концепції, згідно з якою

головною ланкою в структурі управлінської діяльності є навчально-виховний процес, а знання виступають головним інструментом аналізу, регулювання, контролю, прийняття рішень.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема управління навчальною діяльністю є неоднозначна. Її понятійний базис знаходиться на перетині дослідних площин філософії, психології, соціології, педагогіки. У зв'язку з цим велике значення мають дослідження різних аспектів управління навчальною діяльністю: концептуальні основи управління професійною підготовкою майбутніх спеціалістів (С. Батишев, М. Каган, В. Шадриков та інші); особливості функціонування й розвитку сучасних систем управління (В. Бойков, Р. Фалмер та інші); теоретичні положення педагогічного управління (В. Беспалько, Ю. Васильєв, І. Підласий та інші); специфіка рефлексивного управління (Є. Бондаревська, В. Загвязинський, І. Якиманська); управління психолого-педагогічними явищами з позиції системного підходу (С. Архангельський, М. Поташник, В. Сластенін та інші). Однак, незважаючи на різноплановість праць, їхню теоретичну та прикладну значущість, варто зазначити, що проблема управління навчальною діяльністю студентів залишається відкритою для теоретичного осмислення та експериментального вивчення. Конструювання нових моделей управління навчальною діяльністю буде сприяти розширенню та збагаченню дослідницької площини педагогічної науки й сприятиме оптимізації педагогічного процесу.

Метою статті є висвітлення наукових підходів до проблеми управління навчальною діяльністю.

Поняття "управління" використовується в різних галузях наук. Воно позначає функцію, яка притаманна організованим системам – біологічним, технічним, соціальним, військовим, освітнім та іншим. Існує багато визначень цього поняття. Саме слово "управління" означає свідому діяльність: вироблення рішень, перетворення їх у життя, регулювання системи відповідно до поставленої мети, підбиття підсумків діяльності, систематичне одержання, переробка й використання інформації. Під управлінням розуміють функцію, яка забезпечує регулювання процесів, що відбуваються в певній системі. Серед процесів, які підлягають регулюванню, науковці (Ю. Аксененко, М. Вересов, В. Каспарян та інші) виділяють такі: збереження певної структури організованих систем, підтримання режиму їхньої діяльності, реалізацію програми та мети.

В організованих системах, пов'язаних з людьми, на відміну від інших, головними компонентами науковці (Н. Карчевська, Є. Мананікова та інші) називають членів групи. Особистості (самостійно або в складі групи), які входять до складу системи, можуть бути суб'єктами й об'єктами управління [2; 5]. Отже, ключовими категоріями управління в системі освіти є "організація", "суб'єкт" і "об'єкт" управління. Суб'єктом управління є носій предметно-практичної діяльності, джерело управлінської активності, спрямованої на певний об'єкт управління. Об'єктом управління може бути частина об'єктивної дійсності, на яку спрямований управлінський вплив, окремий індивід або соціальна група. Між суб'єктом і об'єктом управління, на думку вчених (Р. Джонсон, Ф. Каст, В. Машков, Д. Розенцвейг), існує діалектична взаємодія та взаємовплив. При цьому важливою умовою

ефективності управління є відповідність суб'єкта управління його об'єкту.

Під управлінням розуміють таку дію на процес, яка вибрана із множини дій з урахуванням поставленої мети, стану процесу, його характеристик і веде до поліпшення функціонування цього процесу, тобто до наближення мети [4, с. 104–105]. Управляти – це не стримувати, не нав'язувати процесові хід, який суперечить його природі, а, навпаки, максимально враховувати природу процесу, узгоджувати кожний вплив на процес з його логікою.

Сутність управління М. Солодка розкриває як цілераціональне регулювання. Такий підхід, на думку науковця, дозволяє зберегти якісну визначеність поняття управління (немає необхідності вводити специфічний тип управління, який низка авторів визначає як “стихийний”, не пов'язаний з іншим типом – “науковим”) і водночас залишає його достатньо загальним. У теорії оптимального управління його якісною характеристикою науковці (Б. Ломов, М. Марков та інші) визначають керованість. Термін “керованість” означає, що об'єкт управління може бути керованим для деякої множини “вхідних” параметрів, що відображені в моделі об'єкта управління, яку прийнято називати системою. Об'єкт стає керованим, якщо критерій якості, що є моделлю мети, досягає заданих значень зафіксованих параметрів.

На думку М. Солодкої, керованість залежить від низки умов, одна з яких – це критерій якості, оскільки він є моделлю мети. У зв'язку з тим, що існує певна множинність моделей, можна вводити різні критерії якості, які по-різному характеризують досягнення цілей. До таких критеріїв часто відносять асимптотичну стійкість системи, якою управляють у межах заданого стану або характер затування змін, або певну швидкість їхнього затування, що характеризує ступінь стійкості системи. Другою важливою умовою керованості є її залежність від множини можливих значень вхідних параметрів. Що більша кількість можливих значень вхідних параметрів, тим за більш слабких критеріїв буде досягатися керованість. Третя умова, від якої залежить керованість системою, є значний вплив великої кількості можливих змін.

Науковці (В. Граждан, В. Якунін та інші) доводять, що керованість системи, крім суб'єктивних причин, істотно залежить від об'єктивних причин – стійкості й оборотності, які, зі свого боку, детермінуються характером змін. Розуміння такого зв'язку приводить до усвідомлення меж керованості. Оборотний характер змін і управління об'єктом через обмежені умови – процеси взаємопов'язані. Усвідомлення об'єктивних меж впливу людини на об'єкти передбачає надання права керованій системі виявляти власну активність [9].

Завдання суб'єкта управління передбачає налагодження нової комунікації з об'єктом управління, нового діалогу, який ґрунтується на нових правилах поведінки й перевизначенні мети. Отже, керованість необхідно пов'язувати з суб'єктом управління, з його можливістю перевизначення цілей і засобів управління. Суб'єктові управління необхідно визнати можливе непідкорення іншої особистості або соціальної групи, оскільки в них наявні воля, претензії на власну суб'єктність.

У дослідженні В. Михальської використовується поняття “педагогічне

управління”, яке трактується як діяльність вчителя, спрямована на створення умов, що забезпечують досягнення поставлених цілей навчання. Предметом управління автор визначає професійну діяльність педагога – викладання та діяльність особистості – учіння. Під управлінням навчальною діяльністю В. Михальська розуміє специфічний вид діяльності, що реалізується в умінні суб'єкта управління цілеспрямовано впливати на об'єкти управління шляхом науково обґрунтованого прогнозування, планування, організації та контролю, корекції і регулювання, аналізу їхньої діяльності та досягнення на цій основі навчально-виховних цілей.

У дослідженні К. Єсіповича розглядається поняття “методичне управління”. Його особливість автор визначає через якісну своєрідність навчального предмета, який вивчається. Методичне управління науковець трактує як системне, інтегративно-багаторівневе, адаптивне утворення, яке має стійку сукупність основних ознак і займається цілеспрямованим проектуванням педагогічного, психологічного та методичного забезпечення навчального процесу стосовно конкретної предметної галузі з урахуванням її якісної своєрідності для гарантованого досягнення заздалегідь заданих результатів навченості кожного суб'єкта учіння.

Проблема дослідження управління навчальною діяльністю тісно пов'язана з видами й параметрами управління. Залежно від наукових позицій учені пропонують різні варіанти управління, що зумовлює відсутність єдності підходів до визначення їхньої сутності та кількості. Розглянемо деякі з них. Виділяють три види кібернетичного управління: розімкнене, замкнуте і змішане. Розімкнене управління здійснюється шляхом контролю та корекції кінцевого результату; замкнуте передбачає постійне стеження за основними характеристиками пізнавальної діяльності та здійснення необхідної корекції в діях того, кого навчають. Якщо навчання здійснюється на одних етапах за розімкнутою схемою, а на інших – за замкнутою, то таке управління називають змішаним. При передачі сигналів управління використовується інформація, яка може бути розсіяною (направлятися від того, хто навчає, всім, хто навчається) і спрямованою (йти індивідуально кожному).

До принципів кібернетичної системи управління навчальним процесом зверталися С. Архангельський, В. Беспалько, Л. Ланда, В. Сімонов, Н. Талізінa [1; 7]. Однією з характеристик кібернетичного управління є позиція керуючого об'єкта: він знаходиться поза керованою системою, впливає на неї з боку. Так, модель програмованого навчання, запропонована Н. Талізіною, ґрунтується на можливості створення теоретичних основ цього феномена шляхом органічного поєднання загальних законів кібернетики з психологічною теорією поетапного формування розумових дій П. Гальперіна. Однак остання характеризує тільки один елемент системи – об'єкт управління. Інтегральні властивості цілісної системи визначаються не одним або декількома елементами системи, а повним набором цих елементів та їхніми структурними відношеннями.

Своєрідністю логіко-методологічних принципів конструювання відрізняється модель програмованого навчання, запропонована

В. Беспальком. Її сутність полягає в послідовному дихотомічному поділі поняття система за ознаками, які виступають як системоутворювальні властивості або параметри цієї системи. Системні параметри характеризують останню та є основою для ділення систем на два спільних класи, які повністю її вичерпують. До числа таких основних параметрів дидактичної системи В. Беспалько відносить види управління процесом навчання та інформаційного процесу, засоби управління.

Види управління, які він виділяє, за змістом співзвучні з тими, що виокремила Н. Талізінна: контроль, самоконтроль і взаємоконтроль та неконтрольована й некерована діяльність суб'єктів учіння. На основі здійсненої класифікації науковець виділяє види управління процесом навчання (розімкнуте – без зворотного зв'язку і циклічне – зі зворотним зв'язком); види інформаційного процесу (розсіяний і спрямований); засоби управління: ручне – без технічних засобів і автоматичне – із застосуванням технічних засобів. За твердженням В. Беспалька, введення цих понять ураховує типи, засоби управління, види інформаційних процесів. Згідно з термінологією автора, дидактичну систему, засновану на розімкнутому типі управління, з розсіяними інформаційними процесами і методиками можна назвати традиційною. При традиційному навчанні помилки, допущені студентами, виявляються лише в ході контрольних заходів, що веде до слабкого знання предмета. Традиційні методи, засоби та організаційні форми навчання побудовані переважно на розсіяних інформаційних процесах, що не забезпечують активного особистісного включення кожного студента в процес пізнання [1].

Класифікацію дидактичних систем уточнив В. Котов. Він установив родо-видові відношення між поняттями, прийнятими В. Беспальком. На думку В. Котова, в основі їх ділення (а – вид управління, б – вид інформаційного процесу, в – засоби управління) найбільш загальне поняття “вид інформаційного процесу” є другою основою поділу, а більш вузьке за ступенем узагальнення поняття “вид управління” – на першому місці ієрархії основ поділу. У зв'язку з цим В. Котов пропонує внести уточнення в схему класифікації дидактичних систем і подає власну модель дидактичної системи з оптимальним механізмом управління.

Деякі науковці (С. Самигін, Л. Столяренко) дають характеристику циклічному управлінню, виділяючи такі види: а) управління за відхиленнями; б) рефлексивне управління. Перший вид управління дослідники визначають як традиційний. Він буде виявлятися за умов збою в технологічному процесі або функціонуванні якогось виробничого відділу, діяльності й поведінці особистості. У цьому випадку суб'єкт управління спрямовує зусилля на ліквідацію відхилень у системі. Рефлексивне управління передбачає наявність у суб'єкта управління здатності заздалегідь передбачати можливі труднощі, розробляти та здійснювати план необхідних дій щодо вирішення проблеми. За такого типу управління, на думку вчених, дії часто носять опосередкований характер.

Управління навчанням за принципом “чорного ящика” науковці вважають неефективним. Воно не сприяє розв'язанню головного завдання навчання – формування раціональних прийомів пізнавальної діяльності. Тому багато сучасних досліджень (Є. Машбиць, Т. Хлебнікова та інші) спрямовані на пошуки шляхів контролю пізнавальної діяльності загалом, а

не тільки її результатів. Використання в навчальній діяльності циклічного управління за принципом “білого (прозорого) ящика”, забезпечить її ефективність за умов дотримання системи вимог: визначення цілі управління; встановлення вихідного стану процесу; визначення програми впливів, яка передбачає основні перехідні стани процесу; забезпечення отримання інформації за певною системою параметрів про стан процесу, тобто забезпечення систематичного зворотного зв'язку; забезпечення переробки інформації, отриманої завдяки зворотному зв'язку, вироблення корегувальних впливів і їхня реалізація [3; 6; 8].

Важливим етапом управлінського циклу є визначення вихідного стану системи управління. Він може характеризуватися не тільки інтелектуальними, пізнавальними видами психічної діяльності, а й охоплювати всі сторони особистості. Аналіз цілей навчання та вихідного стану психічної діяльності має бути проведений на двох рівнях: 1) встановлення відповідності психічного розвитку суб'єктів учіння цілям, які поставлені на цьому етапі навчання або при вивченні певного предмета; 2) встановлення наявності конкретних знань і пізнавальних дій, які необхідні для формування заданого виду пізнавальної діяльності. Аналіз вихідного стану психічної діяльності може бути проведений також для виявлення індивідуальних особливостей суб'єктів учіння.

Важливе значення в процесі управління навчальною діяльністю відіграє встановлення зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління. З боку педагога – оптимальний вибір методів і прийомів навчання відповідно до мети, контроль за процесом засвоєння знань, оцінка засвоєння знань; з боку суб'єкта учіння – виявлення активності та самостійності оволодіння навчальним матеріалом. У процесі навчання дії суб'єктів учіння визначаються не тільки впливом на них і станом їхньої психічної діяльності в теперішній момент, а й усієї попередньої історії їхнього навчання. Окрім того, в процесі навчання виникають нові зміни, які вносять додаткові ускладнення в цей процес. Однією з таких є студенти, які теж впливають на педагога і в деяких випадках змінюють характер його дій. Сторони навчального процесу (яка управляє та якою управляють) знаходяться у взаємозв'язку й взаємозалежності та на основі змін у змісті й обсязі потоків інформації (прямих і зворотних) можуть змінювати характер свого функціонування.

Здійснення зворотного зв'язку стосовно навчального процесу передбачає вирішення таких питань. По-перше, визначення змісту зворотного зв'язку – виділення сукупності характеристик, які контролюються, на основі, з одного боку, цілей навчання, а з іншого – психологічної теорії навчання, яка приймається за основу при створенні навчальних програм. Загальне правило полягає в тому, що контролю підлягають основні незалежні характеристики процесу, сукупна зміна яких і приводить до переходу з одного якісного стану в інший. По-друге, визначення частоти зворотного зв'язку. Відомості про процес навчання, які отримані за допомогою зворотного зв'язку, дозволяють вносити в нього необхідні корективи. У процесі навчання корекція програми може здійснюватися не тільки за наявності або очікування помилок, а й за відсутності них та появивиможливих сигналів.

Висновки. Управління навчальною діяльністю – складний динамічний процес, який має циклічний характер. Важливу роль у ньому відіграє зворотний зв'язок. Характер зворотного зв'язку визначає ефективність навчальної діяльності. Управління навчальною діяльністю передбачає формування в педагога уміння коригувати власну діяльність. Для цього він має навчитися оцінювати ситуацію, змінювати способи й засоби діяльності, ставлення до себе та оточення, переглядати і по-новому оцінювати цілі, змінювати еталони та зразки діяльності тощо.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають в обґрунтуванні системи впливів на суб'єкт учіння й характеристик результатів учіння відповідно до сучасних підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с. (С. 43)
2. Карчевська Н. В. Функції управління в педагогічній підготовці студентів / Н. В. Карчевська // Управління якістю професійної освіти : зб. наук. праць. – Донецьк, 2001. – С. 253–255.
3. Кузнецова А. Ф. Управління процесом навчання : технологічний підхід / А. Ф. Кузнецова // Інф.-метод. вісник. – Харків, 1999. – С. 146–150.
4. Лернер И. Я. Процессобучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 164 с.
5. Мананикова Б. Н. Психология управления : учеб. пособ. / Б. Н. Мананикова. – М. : Издательско-торговая корпорация “Дашков и К°”, 2007. – 320 с.
6. Машбиц Е. И. Психологические основы управления учебной деятельностью / Е. И. Машбиц. – К. : Вища школа, 1987. – 223 с.
7. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний : (Псих. основы). 2-е сзд., испр. и доп. / Н. Ф. Талызина. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 344 с.
8. Хлебникова Т. М. Управління навчальною діяльністю / Т. М. Хлебникова. – Х. : Вид. група “Основа”, 2008. – 175 с.
9. Якунин В. А. Обучение как процесс управления: психологические аспекты / В. А. Якунин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. – 159 с.

УДК 37.047:004.031.42

О. В. Любченко,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля)

КОНФЛІКТОЛОГІЧНІ УМІННЯ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ТА ЇХ ФОРМУВАННЯ ЗАСОБАМИ ДІАЛОГІЧНО-ДИСКУСІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в Україні, орієнтація її на інтеграцію з європейськими країнами та інтернаціональний характер ділових стосунків у різних сферах діяльності людини визначили принципово нові пріоритети розвитку системи освіти і